

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2023 • 252-268

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1385880

SOSYAL MÜHENDİSLİK PROJESİ OLARAK TALİBAN HAREKETİ VE DİN ANLAYIŞI

The Taliban Movement and Understanding of Religion as a Social Engineering Project

Abdullah Mohammadi

Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümü, Ardahan Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Ardahan Faculty of Humanities and Letters, Department of Sociology, Ardahan Türkiye
abdullahmoh2000@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-5123-3643>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 03.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 30.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdullah Mohammadi)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

SOSYAL MÜHENDİSLİK PROJESİ OLARAK TALİBAN HAREKETİ VE DİN ANLAYIŞI

The Taliban Movement and Understanding of Religion as a Social Engineering Project

Öz

Taliban Hareketi 1994 yılında Kandahar'a bağlı İspin Boldak ilçesinde Tahrik-e İslami Ulema-ye Kiram adı altında, güvensizliğe, rüşvete, yoksulluğa, şirke ve küfre karşı cihat sloganıyla ortaya çıkmıştır. Afganistan'da iktidar olduğu dönemlerde Pakistan, Suudi Arabistan ve Körfez Arap Emirlikleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. İslam şeriatını Müslüman bir topluma uygulanabilir kılmak amacıyla dini, siyasi bir zemine taşıma gayreti içerisinde olmuştur. Bu nedenle dini, devletin merkezine yerleştirerek bireylerin dinsel kimliğini güçlendirmeyi ve din temelli bir devlet kurmayı hedeflemiştir. Bundan dolayı liderini tüm Müslümanların halifesi olarak ilan etmiştir. Taliban Hareketini oluşturan yapı, Pakistan'daki Vehhabi ve Deoband çizgisinde kurulan medreselerde din eğitimi almıştır. Diğer bir taraftan da din anlayışını Peştun kabilelerinin sosyo-kültürel kodları büyük ölçüde etkilemiştir. Sonuç olarak Taliban Hareketinin din algısının kriterleri net olmasa da genel olarak Vehhabilik düşüncesi, Deoband okullarının öğretileri ve kabilecilik anlayışından beslendiği ifade edilebilir. Taliban Hareketi, Kur'an ve Hadislerin zahiri ve kuru manaları etrafında şekillenen kendilerine özel bir din anlayışı geliştirmiştir. Bu çalışmada Taliban Hareketinin din anlayışını oluşturan kriterler incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Taliban, Din Anlayışı, Hilafet, Cihat.

Abstract

The Taliban Movement emerged in 1994 in the Ispin Boldak district of Kandahar, under the name Tahrik-e İslami Ulema-ye Kiram, with the slogan of jihad against insecurity, bribery, poverty, polytheism and blasphemy. The Taliban established close relations with Pakistan, Saudi Arabia and the Arab Emirates during their rule in Afghanistan. The Taliban movement has endeavored to bring religion to a political basis in order to make Islamic sharia applicable to a Muslim society. The Taliban movement put religion at the center of the state, aiming to strengthen the religious identity of individuals and the formation of a religion-based state. Therefore, the Taliban declared its leader as the caliph of all Muslims. The Taliban movement received religious education in madrasahs established along the lines of Wahhabi and Deoband in Pakistan. On the other hand, the socio-cultural codes of Pashtun tribes also shaped the Taliban's understanding of religion. The Taliban movement has developed a special understanding of religion shaped around nonfigurative and literal meanings of the Quran and Hadiths. As a result, although the criteria of the Taliban movement's perception of religion is not clear, it can be stated that it is generally fed the thought of Wahhabism, the teachings of Deoband schools and the understanding of tribalism. In this study, we will try to examine the criteria that constitute the Taliban Movement's understanding of religion.

Keywords: Afghanistan, Taliban, Understanding of Religion, Caliphate, Jihad.

GİRİŞ

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte binlerce Afgan Pakistan'a ve İran'a göç etmek zorunda kalmıştır. Pakistan'a iltica edenlerin çoğu Peştun kökenli olup, Pakistanlı Peştunların yoğun olarak yaşadığı Beluçistan ve Serhat eyaletlerinde Batılı ülkelerin, Suudi Arabistan'ın, Körfez Arap ülkelerinin ve Pakistan'daki Peştun kökenli kuruluşların mali yardımlarıyla kurulan kamplara yerleştirilmiştir. Afganistan'dan Pakistan'a devam eden mülteci akını sonucunda her kampta zamanla dini medreseler de kurulmuştur. Pakistan'da Cemiyet-i Ulema, Cemaat-i İslami ve Cemiyet-i Ehl-i Hadis gibi Peştun eksenli kuruluşların mevcut durumu kendi lehlerine çevirmeyi başarmış, çeşitli şehirlerde kendi anlayışlarına göre dini medreseler açmış ve Afgan mültecilerin çocuklarının ücretsiz olarak eğitim görmesine olanak sağlamıştır.¹

Yoksul Afgan gençleri, çocukluk döneminden itibaren ailelerinden uzakta yatılı dini medreselerde din eğitimi görmüşlerdir. Genç talebeler Kur'an-ı Kerim, Hadis ve İslam hukuku gibi dersleri az bilgisi olan, İslam dinini kuru ve zahiri manalarıyla anlayan hocalardan öğrenmişlerdir. Genç talebeler medreselerde din dersleri alırken aynı zamanda hocalarına kayıtsız ve şartsız itaat etmeyi de öğrenmişlerdir. Böylece genç talebeler dış dünyadan uzakta, hocalarının İslam adına verdiği değerlerle büyümüşlerdir. Onlar, din eğitimin yanında uzun sakal uzatma, başlarına sarık sarma, yabancı kadınlarla konuşmama, şehirli ve eğitilmiş kadınlardan uzak durma gibi değerleri de öğrenmiştir. Genç talebelere dini eğitimin yanı sıra silah eğitimi de verilmiştir. Ancak hiçbiri savaşı görmemiş ve savaşa katılmamıştır.² Onların din dersleri dışında kendi geçimlerini sağlayacak herhangi bir meslekleri de yoktur. Böylece yüzeysel din eğitimlerini Pakistan'ın izin verdiği dini medreselerde tamamlamışlardır.

Genç talebelerin Afganistan'ın tarihi, kültürü ve siyasetiyle ilgili bilgileri yok denecek kadar az olmuştur. Aynı zamanda Afganistan'da Ruslara karşı savaşan babalarından farklı bir sosyo-kültürel ve siyasi ortamda büyümüşlerdir. Genç talebeler savaş ortamının getirdiği gerçek manada güvensizliği, işgali, evsizliği ve felaketleri yaşamamışlardır. Genç talebelerin Afganistan'daki komşularının veya kabilelerinin kim olduğuna dair hiçbir anıları olmadığı gibi, ülkenin geleceği hakkında da herhangi bir düşünceleri olmamıştır. Onların en temiz ve saf inancı, İslam dininin diğer dinlerden daha üstün ve mükemmel olduğudur. Dini medreselerdeki genç talebelerin yaşamları zorluklarla geçmiştir. Ancak talebelerin hepsi fakir ailelerden geldiklerinden dolayı medrese şartlarına dayanmaları kolay olmuştur. Çünkü medreselerde az da olsa yiyecek ve giyecek elbise bulabilmişlerdir.³ Mülteci kamplarında her açıdan farklı bir nesil yetiştirilmiştir. Böylece Taliban Hareketinin yapısını oluşturan ilk dini öğreti şekillenmeye başlanmıştır. Taliban Hareketine katılan savaşçıların çoğu bu medreselerde eğitim gören gençlerden meydana gelmiştir.

Sovyetler Birliği'ne karşı savaş sırasında cihat, dini medreseler ve din adamları kavramları daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda Afgan mültecilerin çocuklarının dini medreselerde eğitim görmesinin ideolojik ve sosyal nedenleri vardı. Öncelikle Afganistan'daki devlet okullarında sol görüşün hakim olması hasebiyle Afgan halkı çocuklarını okula göndermemiştir. Çünkü sol düşünce ve ideolojisini savunan devlet aynı zamanda din karşıtlığı olarak algılanmıştır. Afgan aileler, modern okullarda verilen eğitimin çocuklarını dinden uzaklaştıracağına inanmışlardır. Dönemin hakim ideolojik havanın etkisiyle genç ulemanın cihadın ilk saflarında yer alması, mücahit grupların liderlerinin çoğu dini medreselerde eğitim görmesi, din adamlarının toplumsal ve siyasi itibarlarının bir sonucu olarak ekonomik ayrıcalıklara sahip olması, gençlerin dini medreselerde eğitim almaya teşvik eden faktörler olmuştur.⁴ Dolayısıyla mülteci Afgan ailelerin çocuklarını kamplarda kurulan dini medreselere göndermesine neden olmuştur.

¹ Mohammad Akram Arefi, Mabani Mazhabi va Qavmi Taliban, Ulum-e Siyasi Der., S:4, İran 1378, s. 195.

² Ahmad Rashid, Taliban, İslam, Naft va Baziha-ye Bozorg-e Jadid, Çev: Asadullah Shafayi, Tahran 1379, s. 61.

³ Vahid Mojde, Afganistan Va Panç Sal Solteyi Taliban, Tahran 1381, s. 50-51.

⁴ Arefi, Mabani Mazhabi va Qavmi Taliban, s. 192-195.

Cihat döneminde dini medreseler mücahit gruplarının savaş gücünü eğitime merkezleri haline gelmişti. Afgan mücahit grupları arasında kamplarda kurulan dini medreselerden en fazla Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi liderliğindeki Hareketi İnkılab-e İslami Partisi ve Mevlevi Yunus Hales liderliğindeki Hizb-e İslami Partisi kullanmıştır. Bu medreselerde okuyan genç talebeler mücahit gruplar açısından çok önemliydi. Bundan dolayı söz konusu mücahit partiler kendi bünyelerinde Tanzimi Talebe adında öğrenci işlerini düzenleyen bir birim kurmuşlardı.⁵ Zamanla her mülteci kampı mücahit partilerinin nüfuzu altına girmiş ve her mülteci kampı savaşçı veya mücahit yetiştirme yeri haline dönüşmüştü. Aynı zamanda mücahit gruplar dini medreseler aracılığıyla parti ideolojisini yayabilmiştir. Bu nedenle mücahit gruplar kamplarda kurulan dini medreseleri her açıdan önemsemiştir. Yalnızca Taliban Hareketi medreselerde yetişen genç talebeleri savaşçı olarak saflarına çekmeyi başarmıştır.⁶ Dini medreselerde yetişen genç talebeler Allah yolunda olduklarına inanmış, aynı zamanda her durumu zafer olarak görmüşlerdir. Savaşta ölürlerse şehit olacaklarına, yaralanırlarsa gazi olacaklarına her zaman inanmışlardır. Taliban Hareketinin hem 1994 hem de 2021 yıllarında ülkenin çeşitli şehirlerini almalarında bu düşünceye borçludur.⁷ Öte yandan Taliban Hareketi, yabancı savaşçılar olarak bilinen cihatçıları da Afganistan savaşında kullanmıştır. Halihazırda Taliban Hareketinin himayesi altında birçok yabancı örgüt bulunmaktadır. Özbekistan İslami Hareketi, Doğu Türkistan İslami Hareketi ve Pakistan Taliban Hareketi gibi örgütler örnek olarak gösterilebilir.⁸

1. TALİBAN'IN ORTAYA ÇIKIŞI

Taliban kelimesi talebe kökünden türemiş ve Farsçada talebeler anlamına gelmektedir. Afganistan'da dini medreselerde okuyanlar için talebe ve üniversitelerde okuyanlar için ise öğrenci tabiri kullanılmaktadır. Bu nedenle talebe, dini medreselerde öğrenim gören öğrencileri ifade eden özel bir kavramdır. Bu bağlamda medrese ve talebe kavramları birlikte anlam bulmaktadır. Taliban Hareketi dini medreselerde okuyan talebelerin hareketi manasındadır. Taliban Hareketi, 1994 yılında Kandahar'a bağlı İspin Boldak ilçesinde "Tahrik-i İslami Ulema-yi Kiram" adı altında Molla Ömer tarafından kurulmuştur.

Taliban Hareketinin ortaya çıkış sebeplerini iç ve dış faktörler olarak ikiye ayırmak mümkündür. İç faktörler arasında ülkede devam eden iç savaş, siyasi istikrarsızlık, güvensizlik, ekonomik nedenler, işsizlik, Peştun milliyetçiliği ve komşu ülkelerin devam eden iç savaşta taraf olması yer almaktadır. Dış faktörler ise Suudi Arabistan, Körfez Arap ülkeleri ve ABD'nin bölgedeki planları sonucunda Afganistan'da Taliban Hareketinin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Bu bağlamda Taliban Hareketini daha iyi analiz edebilmek için Afganistan'da Peştunizm hareketini anlamak gerekmektedir. Afganistan'da siyasi güç ve dolayısıyla ekonomik avantaj ve sosyal statü 250 yıldır Peştunların elindedir. Ancak 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi ve ülkedeki tüm etnik grupların silahlanması sonucunda Peştunların siyasi egemenliği tehlikeye girmiştir. Mücahit grupların başkent Kabil'i ele geçirmesiyle birlikte Rus destekli hükümetin devrilmesi ülkede yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu nedenle komünist subaylar, Peştun kökenli mücahit gruplar, Pakistan'daki mülteci kamplarında işsiz gençler, Pakistan ve Afganistan'daki dini medreselerde okuyan talebeler bir araya getirilerek din odaklı Taliban Hareketi adı altında birleştirilmiştir.⁹ Ancak Taliban Hareketi, Peştun olmayan subay ve komutanları Batı'nın işbirlikçisi ilan ederken, Peştun kökenli subay ve komutanları da kendi saflarına dahil etmiştir. Taliban Hareketi dini, etnik milliyetçilikle birlikte kullanarak ülkede hızla hakimiyet kurmuştur. Çünkü Taliban Hareketi, Peştun milliyetçilerine hakimiyet, dindarlarına ise cennet, huri ve sonsuz yaşam vaat etmiştir. Böylece bünyesine dahil ettiği çeşitli düşünce ve akımların istediğini verebilmiştir.¹⁰

⁵ Arefi, *Mabani Mazhabi va Qavmi Taliban*, s. 192

⁶ Peter Marsden, *Taliban, Jang, Mazhab va Nazm-e Novin Dar Afganistan*, Çev: K. Firuzmend, Tahran 1379, s. 73.

⁷ Jafar Mahdavi, *Jame'a Shinasi Siyasi Taliban*, Kabil 1393, s. 69.

⁸ Bbc, *Miyanjegari-ye Seracuddin Hakkani Miyan Dovlet ve Taliban-Pakistani*, www.bbc.co.uk/persian, Erişim Tarihi: 20.10.2023

⁹ Ahmad Rashid, *Taliban, İslam, Naft va Bazihaye Bozorg-e Jadid*, s. 201.

¹⁰ Abdulmajid Majidi, "Zeminehaye Ejtemai Bonyadgarayi İslami", Jerfa Der., Yıl: 2., S: 4., İnan 1386, s. 65-66.

1992 yılında mücahit gruplarının başkent Kabil'e girmesiyle birlikte ülke genelinde güvensizlik hakim olmuştur. Ülkede yaşanan güvensizliğin sayesinde mücahit grupların komutası altında savaşan savaşçılar, kendi etnik grubu dışındaki kişilere yönelik her türlü insanlık dışı muameleden kaçınmamıştır. İç savaş sırasında insanların canı, malı ve hatta namusları güvende olmamıştır. Sadece Kabil'de mücahit grupların başlattığı savaşta 25 bin sivil öldürülmüştür. Milyonlarca insan komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Ülkenin bütün şehirleri harabeye dönmüştür. İç savaş nedeniyle ülke ekonomisi tamamen çökmüş ve binlerce kişi işsiz kalmıştır. Mücahit grupların vaat ettiği barış, güvenlik, huzur ve refah hiçbir zaman sağlanamamıştır. Ancak 1994 yılında Taliban Hareketi Afgan halkının beklediği ve özlemini duyduğu huzur ve güvenlik sağlanmıştı. Taliban Hareketinin ülkede mevcut düzene karşı ayaklanması ve reforme etme çabaları gibi propagandaları sayesinde kısa bir sürede önemli başarılar elde etmiştir.¹¹

Öte yandan Taliban Hareketinin ortaya çıkmasında ve güçlenmesinde iç faktörler kadar dış faktörlerin de önemi büyüktür. Çünkü bu yapının ortaya çıkmasında bölgesel ve uluslararası güçlerin menfaat ve çıkar çatışmaları önemli ölçüde etkili olmuştur. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiği dönemde Afgan cihadı, bölgedeki çıkar çatışmalarından dolayı İslam ülkeleri için bir manevra ve güç gösterisi alanına dönmüştür. Bu bağlamda Afganistan'ın komşu ülkeleri Pakistan ve İran'ın cihat döneminde mücahit gruplara kendi menfaatleri doğrultusunda hem mali hem de lojistik destek verdiği bilinmektedir.

ABD, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunu kırmak amacıyla Pakistan üzerinden mücahit gruplara mali ve silah yardımı yapmış ve Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'dan çıkmasına kadar da devam etmiştir. Pakistan, Batı ve Müslüman ülkelerin mücahit gruplara sağladığı yardımların merkezi haline gelmiştir.¹² Çünkü Pakistan Devleti, Afganistan'da kurulacak her yapıda söz sahibi olmak istemiştir.¹³ Pakistan, bölgesel ve küresel menfaatleri doğrultusunda dış politika düzenlemeye çalışmıştır. Bu nedenle Pakistan Devleti Batılı ve Arap ülkelerinin mücahit gruplarına yapılan mali ve askeri yardımlara izin vermiştir. Pakistan Devleti ülkesinde, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan mücahit gruplardan oluşan 7 Sünni partinin bürolarının açılmasına izin verirken Şii partilerin ofislerinin açılmasına izi vermemiştir. Batı ve Arap ülkelerinin mücahit gruplara sağladığı yardımların Şii mücahit gruplara verilmesi Pakistan Devleti tarafından engellenmiştir.¹⁴

Bu bağlamda 7 Sünni mücahit grubunun 6'sını Peştun kökenli liderler tarafından yönetilmiştir. Ekim 1994 yılından önce Pakistan Devleti, Peştun asıllı Gülbeddin Hikmetiyar'ın liderliğindeki Hizb-i İslami'yi desteklemiştir. Ancak Pakistan'ın bölgesel çıkarları Hizb-i İslami aracılığıyla sağlanamayınca Hikmetiyar'a alternatif olarak Taliban Hareketinin desteklenmesine karar verilmiştir.¹⁵

Eylül 1996'da Pakistan Devleti, mülteci kamplarından toplanan işsiz gençlerin, Taliban Hareketi'nin Afganistan'da kurduğu askeri eğitim kamplarına savaşçı olarak götürülmesine izin vermiştir. Bu anlamda Pakistan Devleti 1974 yılından itibaren Peştunizm düşüncesiyle yakın ilişkiler kurmuş ve Peştun asıllı hareketler üzerindeki etkisi ve desteği artarak devam etmiştir.¹⁶ Bundan dolayı Afganistan, İran ve Pakistan arasında bir rekabet alanı haline dönüşmüştür. Dolayısıyla hem İran hem de Pakistan, Afganistan'da kendi lehlerine çalışacak bir hükümeti iktidara getirmek için milyonlarca dolar harcamıştır. Afganistan'da güçlü bir iktidarın gelmemesinde ve iç savaşın devam etmesinde hem İran'ın hem de Pakistan'ın büyük payı vardır.

Pakistan'da büyük dini medreseleri bulunan Cemiyet-i Ulema mezhepçi bir örgüt olup lideri Pakistanlı Dürrani Peştunlarından Mevlana Fazlurrahman'dır. Afgan cihadı sırasında Cemiyet-i Ulema, Afganistan'daki Dürrani Peştunlar arasında dini merkezler kurarak Peştun gençlerini cihat için hazır hale getirmiştir. Mevlana Fazlurrahman, Pakistan Devletinin Afganistan

¹¹ William Mili, *Afganistan Taleban ve Siyasetha-ye Jahani*, Çev: Abdul Gaffar Mohakkek, Tahran 1373, s. 67.

¹² Miragha Haqjo, "Naqsh-e Amrika dar Tadavum-e Bohran-e Afganistan", Mahname-yi Amin Der., S:4, İran 1377, s. 19,47.

¹³ Hamid Ahmadi, "Taliban, Rish-e-ha, Elal-e Zohur va Avamel-e Roshd", Etelaat-e Siyasi-İktisadi Der., Yıl: 11, S: 131-132, Tahran 1377, s. 30

¹⁴ Ahmad Rashid, *Taliban, Zanan, Tejaret-i Mafya Va Proje-yi Azim Naft Dar Asya-yi Markazi*, Çev: Najle Khandeq, Tahran 1382, s. 54.

¹⁵ William Mili, *Afganistan Taleban ve Siyasetha-ye Jahani*, Çev: Abdul Gaffar Mohakkek, s. 131.

¹⁶ Jengiz Pahlavan, "Afghanistan, Asr-e Mojahedin va Barameden-e Taliban", Tahran 1377, s. 215.

siyasetini Peştunlar lehine etkilemiştir. O, 1994 yılında Taliban Hareketinin desteklenmesi için ABD ve bazı Avrupa ülkelerini ziyaret etmiş, en önemli ziyareti ise Suudi Arabistan ve körfez Arap ülkelerine olmuştur. Onun çabaları sonucunda 1996 yılında Suudi Arabistan'ın istihbarat şefi olan Faysal, Pakistanlı yetkilerle buluşmuştur. Bu görüşmenin ardından Suudi Arabistan, Taliban Hareketine en önemli mali desteği sağlayan ülkelerden biri haline gelmiştir. 1995 yılında Mevlana Fazlurrahman vasıtasıyla ilk kez Suudi Arabistan'ın istihbarat şefi Faysal ve körfez Arap ülkelerinin şeyhleri Kandahar'da Taliban Hareketinin liderleriyle bir araya gelmiştir. Böylece Taliban Hareketinin Arap dünyasına yakınlaşması ve Arapların mali desteğini kazanması Mevlana Fazlurrahman aracılığıyla olmuştur.¹⁷

1991-1994 yılları arasında Afganistan ABD'li siyasetçiler için önemli olmamıştır. Ancak Taliban Hareketinin ortaya çıkmasıyla birlikte Afganistan hem bölge hem de uluslararası güçler için önemli hale gelmiştir. Dönemin ABD dışişleri bakan yardımcısı Robin Raphel ve senatör Hank Brown'un 1995 yılının Kasım ayında Afganistan'ı ziyaret ettikten sonra ABD'nin dış siyasetinde önemli bir ülke olmuştur.¹⁸

Afganistan merkezli bir projenin hayata geçebilmesi için bölgenin güvenlik sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Bölgeyi istikrarsızlaştırma potansiyeli taşıyan tüm yapıların meşru bir statüye kavuşturulması ya da etkisizleştirilmesi gerekmektedir. 2001-2021 yılları arasında Amerika öncülüğünde bölgeyi tehdit eden yapılarla NATO güçleri adı altında verilen mücadele sonuç vermemiştir. 2018 yılında Amerikalılar ile Taliban Hareketi Doha'da barış müzakerelerine başlayıp 2020 yılında iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Amerikan askerleri aşamalı olarak Afganistan'dan ayrılacak, Afganistan Devleti ile Taliban Hareketi arasında görüşmelere başlanacaktı. Ancak Afganistan Devleti ile Taliban Hareketi yapıcı bir barış anlaşmasına varamamıştır. Sonuç olarak Ağustos 2021 ayında Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeyi terk etmesiyle birlikte Taliban Hareketi yönetime el koymuştur.¹⁹ Taliban Hareketinin iktidara gelmesiyle birlikte ülkede güvenlik ortamı oluşmuş gibi görünmektedir. Afganistan'da güvenlik ortamının devam etmesi, bölgenin barışa ve huzura kavuşması anlamına gelerek yarım kalan ya da başlanmamış tüm projeler yeniden gündeme gelmiştir. Projelerin başlamasının tüm bölge ülkelerine fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak Taliban Hareketi bir sosyal mühendislik projesi olarak düşünüldüğünde, İslam dünyasındaki köktenci grupların kontrol edilmesi bu yolla sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü Taliban Hareketinin himayesini alan pek çok radikal örgüt vardır. Bu örgütler dünyanın birçok bölgesinde ABD'nin çıkarlarını tehlikeye düşürmektedir. ABD, Taliban Hareketi aracılığıyla bölgedeki tüm örgütler üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır.

2. TALİBAN'IN DİN ANLAYIŞI

Bernard Lewis ve Samuel Huntington gibi Batılı düşünürler İslam'da şiddet eylemlerinin varlığının dinden kaynaklandığı görüşünü savunmuşlardır. Onlara göre cihat meselesi tüm Müslümanlar için dini emirlerinin en önemlisi ve vazgeçilmezidir. Bundan dolayı "Din adamları, fakihler ve gelenekçiler cihadın dinin vazgeçilmez bir görevi olduğunu" söylemişlerdir.²⁰ Dolayısıyla onlara göre İslam'da cihat meselesi her Müslümanı şiddete sürükleyebilecek bir etkidir. Halbuki bütün Müslümanlar homojen bir yapıya sahip değiller. Çünkü İslam'ın içinde çeşitli mezhepler, fırkalar ve cereyanlar mevcuttur. Her mezhebin veya her fırkanın İslam'dan anladığı yorum farklıdır. Bu anlamda İslam dünyasındaki üç ideolojik yaklaşımı birbirinden ayırmak gerekmektedir; birincisi İslam tarihinden günümüze kadar devam eden ve tüm fikir akımlarında var olan geleneksel veya Ortodoks İslam yaklaşımı olmuştur. İkincisi ise Müslüman aydınların benimsediği Modernist İslam anlayışıdır. Modernist İslam anlayışı ise kendi içinde 3'e ayrılmıştır; 1. İslam'ın modern yorumunu kabul eden dindar aydınlar olarak bilinmektedir. 2. din ile modern medeniyetin birleşimini savunan gelişimci ve dönüşümcü aydınlardır. 3. grup ise İslam dini etrafında modern bir medeniyetin oluşmasını isteyen muhafazakarlardır. Üçüncü grup ise İslam şeriatının Selefi Salihinin yaklaşımına göre uygulanması gerektiğine inanan Selefi grup

¹⁷ William Mili, *Afganistan Taleban ve Siyasetha-ye Jahani*, Çev: Abdul Gaffar Mohakkek, s. 115.

¹⁸ Hamid Ahmadi, "Taliban, Rیشه-ha, Elal-e Zohur va Avamel-e Roshd", s. 34.

¹⁹ Bbc, www.bbc.co.uk/persian, Erişim tarihi: 20.10.2023.

²⁰ Hrair Dekmijian, *Conbeşhaye İslami Dar Cahan-e Arab*, Çev: Hamid Hamidi, Tahran 1366, s. 146.

olarak bilinmektedir. Selefilere bazı takipçileri amaçlarına ulaşmak için şiddet eylemlerini meşrulaştırmıştır.²¹

Taliban Hareketinin din algısına bakıldığında İslam şeriatını yüzeysel okumaları, önyargı ve şiddeti benimsemeleri ve insanların dış görünüşlerine göre yargılamaları, zihin kodlarının kabile anlayışının ötesine geçmediğinin göstergesidir. Bu bağlamda Taliban Hareketinin din anlayışını anlamada üç önemli kaynaktan beslendiği söylenebilir:

- a- Vehhabilik-Selefilik düşüncesi etrafında şekillenen din anlayışı,
- b- Peştun kabilelerinin gelenekleri etrafında şekillenen din anlayışı,
- c- Deoband medresesinin ön gördüğü dini inanç ve öğretiler etrafında şekillenen din anlayışı.

Taliban Hareketinin Pakistan'ın büyük dini medreseleri olan Cemiyet-i Ulema ve Sepahe Sahabe'ye yakınlığı, kadınlara karşı sert tutumları, Sünni olmayan gruplara karşı tekfir fetvaları, dini öğretilerden yüzeysel anlamaları, Pakistanlı din adamlarına yakınlıkları, Vehhabilik tezini savunan medreselerde okumaları, intihar saldırılarını meşru görmeleri, şiddet eylemlerini, Vehhabilik görüşünü ve İbn-i Teymiyye'nin dini yorumlarını benimsemeleri, Vehhabilik-Selefilik düşüncesine daha yakın durma tezlerini güçlendirmiştir.²²

Öte yandan Taliban'ın kurduğu İslami hükümet, Suudi ailesinin Arabistan'da kurduğu hükümet sistemine pek çok açıdan benzemektedir. Çünkü Suudi ailesi Vehhabilik düşüncesi sayesinde Arabistan topraklarına kılıcın zoruyla hakim olmuştur.²³ Arabistan'da diğer İslam ülkelerine kıyasla İslam şeriatı insanları korkutmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Suudi ailesi, İslam'ın gerçek savunucuları olduklarını ve aynı zamanda tüm siyasi muhaliflerinin de Allah'ın düşmanı olduğunu ileri sürerek, cihat fetvası çerçevesinde öldürülmeyi caiz görmüştür.²⁴ 1996-1998 yılları arasında Taliban Hareketi, Herat, Kabil, Mezar-i Şerif ve Bamyan şehirlerinde binlerce sivili öldürerek ve korku salarak hakimiyetlerini genişletmiştir. Taliban Hareketinin 2021 yılında birçok kentte sivilleri öldürmesi, kadınlara karşı sert tutumu, devlet dairelerinde çalışan erkeklerin sakal bırakma zorunluluğu gibi konular onları Vehhabilik-Selefilik çizgisine yakınlaştırmıştır.²⁵ Taliban Hareketinin dini düşünce açısından kendi içinde tutarlı ve örgütlü olduğu ya da onların dini düşüncesinin tamamının Vehhabilik-Selefilik doktrininden kaynaklandığı fikri tartışılmaya açık bir konudur.

Taliban Hareketinin din anlayışını oluşturan bir diğer görüş ise Deoband medreselerinin din algısını benimsemiş olmalarıdır. Dolayısıyla bu konuyu anlayabilmek için Deoband medreselerinin din anlayışından bahsetmek gerekir.

Deoband, Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletinde bir kasabadır. Deoband medresesi 1867 yılında Mevlana Muhammed Kasım Nantavi tarafından kurulmuştur. Deoband medresesinin en önemli hedefleri arasında Hint toplumundaki İngiliz sömürge yönetimine son verilmesi ve Şah Veliyullah Dehlavi'nin görüşlerinin yeniden canlandırılması yer almıştır.²⁶

Şah Veliyullah Dehlavi, Hindistan Müslümanları arasında birliğin sağlanması için çaba harcamıştır. Onun döneminde Hindistan Müslümanları arasında çatışma, ayrılıkçılık ve bölünme sorunlarının artması nedeniyle Hindistan'daki Müslümanların varlığı tehlike altındaydı. Bu nedenle Şah Veliyullah Hindistan Müslümanları arasında dini ihya hareketlerini başlatmış ve Müslümanların dini-manevi lideri olmuştur. Hindistan'da Müslümanların varlığının tehlike altında olması, Hindular ve Sihlerin durumunun güçlenmesi Şah Veliyullah için Hindistan'ın İngiliz sömürgesi olmasından daha önemliydi. Bu bağlamda Afgan Şahlarından Ahmet Şah Abdali'yi (Dürrani) Hindistan'a saldırmaya ikna etmiş, o Hindistan İngiliz kolonisinin önündeki en büyük engel oluşturan Merhete Hindularına karşı savaşmıştır. Böylece Merhete Hindularının ortadan kalkması üzerine İngilizlerin Hindistan'daki etkisi ve nüfuzu daha da güçlenmiştir. Şah

²¹ Seyit Said Zahedani, *Jonbesh Haya Bonyadgarayi İslami*, Qarb Shenasi Bonyadi Der., Yıl: 3, S:2, 1391, s. 97-98.

²² Hafta Name Payame İstiklal, S:7, Tahran 1376, s. 3.

²³ Mehmet Ali Büyükkara, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul 2013, s. 23.

²⁴ Fred Halliday, *Arabistan Bi Salatin*, s. 323.

²⁵ Abdullah Mohammadi, *Taliban Hareketinin Zihin Kodları*, Erzurum 2016, s. 43-77.

²⁶ Qasem Safi, *Sefername-yi Pakistan: Negarishi be Tarikh va Farhang*, Tahran 1366, s. 25.

Veliyullah'tan sonra oğlu Şah Abdulaziz Hindistan'ı Darül Harp ilan ederek İngilizlere karşı cihat fetvası vermiştir.²⁷

Şah Veliyullah Nakşibendi tarikatına bağlıydı. Medine'de Şah Veliyullah ve Vehhabi mezhebinin kurucusu Abdulvehhap ile birlikte din dersleri aldığına dair bazı iddialar vardır. Ancak birbirleriyle görüştiklerini kanıtlayan herhangi bir belge mevcut değildir. Şah Veliyullah'ın hocaları arasında dönemin önemli din adamlarından Şeyh Süleyman Mağribi ve Şeyh Es-Sanevi de bulunmaktadır.²⁸ Şeyh Süleyman Mağribi ve Şeyh Es-Sanevi'nin dini ihya hareketlerine ilişkin görüşleri ve Şah Veliyullah'ın onların talebesi olması nedeniyle bazı Batılı araştırmacılar, Şah Veliyullah Dehlavi'nin hareketinin Vehhabiliğin tesiri altında olduğu sonucuna varmışlardır.²⁹ Şah Veliyullah, İslam'da hilafetin Kureys'in hakkı olduğuna ve İslam dünyasında bir halifenin gerekli olduğuna inanmasına rağmen, Hindistan'a hakim olan Türk İmparatorluğunu ve Osmanlı halifeliğini desteklemiştir. Onun bir diğer görüşü de Ehli Sünnet dışındaki Müslümanlara karşı tutumudur. Şiilere karşı Ezalohu el-Hulefa kitabını yazmıştır. Bu noktada Vehhabi mezhebinin kurucusu Abdulvehhap ile aynı görüşü paylaşmıştır.³⁰ Bu bağlamda Taliban Hareketinin Afganistan ve Pakistan'da yaşayan Şii mezhebine mensup olan kişilere yönelik tutumu, onları bu anlamda Deoband medreselerinin fikir çizgisine yakınlaştırmıştır.

Şah Veliyullah'tan sonra Hint-İslam hareketi, oğlu Abdulaziz ve torunu Şah İsmail'in yardımıyla Seyit Ahmet Barelvi'nin liderliğinde devam etmiştir. Seyit Ahmet Barelvi döneminde Hintli Müslümanların İngilizlere karşı mücadelesi zirveye ulaşmıştır. İngilizlere karşı mücadelenin en önemli merkezlerinden biri de Afganistan olmuş ve hareketinin liderlerinin çoğu Afganistan'da ikamet etmiştir.³¹ Buradan direniş hareketini yöneterek, hareketin sürekliliğini sağlamıştır. Hint Müslümanları hareketinin liderliğinde Deoband medresesinde görev yapan hocaların ve talebelerin varlığı çoğunlukta idi. Aynı zamanda Deoband'lı hocalar ve öğrenciler Afgan din adamlarıyla birlikte dini konularda fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu dönemde Afganistan'da Deoband'lı hocalar ve talebeler tarafından dini medreseler kurulmuştur. Örnek olarak Deoband görüşüne yakınlığıyla bilinen Pakistan'daki Hakkaniye medreseleri verilebilir. Bu medreselerde talebelere din dersi veren kadro arasında hem Deoband'da eğitim görmüş Afgan kökenli hocalar hem de Afganistan'da yaşayan Deoband'lı hocalar vardı. Bu nedenle Sovyetler Birliği ile mücadelede Mevlevi Yunus Hales, Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi ve Sıbgatullah Müceddedi gibi Afgan mücahit gruplarının liderleri ve Taliban Hareketinin önde gelen üyelerinin çoğu bu medreselerde eğitim görmüştür. Bugün Taliban Hareketinin liderlerinin çoğu Deoband kökenli medreselerden mezun olmuşlardır.³² Dolayısıyla Taliban Hareketinin din anlayışının oluşmasında Deoband okulunun öğretileri ayrıca önemlidir.

Taliban Hareketinin din anlayışını etkileyen bir diğer faktör ise Peştun kabilelerinin gelenekleridir. Peştunlar için kabilenin gelenekleri vazgeçilmezdir. İslam'ın reddettiği pek çok ahlaki değerler (kin, nefret, taassup, düşmanlık vs.) kabilenin gelenekleri olarak yaşatılmaktadır. Taliban Hareketi, şeriatın zahiri ve kuru anlamı ile Peştun kabilelerinin geleneklerinin (Peştunvali) sentezinden oluşan bir din anlayışına sahip olmuştur.

Taliban Hareketinin kabilecilik yaklaşımı ve İslam tarihinde yaptıklarıyla adından söz ettiren Hariciler akla gelmektedir. Arap kabileleri taassup, kin, nefret, düşmanlık ve rekabet gibi nedenlerden dolayı uzun yıllar birbirleriyle savaşmışlardır. Birbirleriyle savaşan Arap kabilelerinin bir kısmı Müslüman olmasına rağmen Hz. Peygamber'in vefatından sonra da isyan ve ihtilallerini sürdürmüşlerdir.³³ Arap kabileciliği çerçevesinde İslam'a yeni bir anlayış kazandıran Haricilerdir. Hariciler, İslam tarihinde yaşanan kabile odaklı savaşlarda aktif rol oynamışlardır. Kuzey Afrika'da Müslüman Arap kabileleri arasında gerçekleşen savaşlarda

²⁷ Seyit Ahmed Movassaghi, *Contemporary Islamic Movements*, Tahran 1393, s. 206; Ali Asghar Halebi, *Tarikh-e Nehzat haye Dini-siyasi Maaser*, Tahran 1390, s. 108.

²⁸ Aziz Ahmad, *Tarkh-e Tafakkor-e İslami Dar Hend*, Çev: Naqi Lotfi, Tahran 1367, s. 14-16; Marcel Boisard, *İslam ve Jahan-e Emruz*, Çev: Masud Mohammadi, Tahran 1369, s. 45.

²⁹ Lothrop Stoddard, *The new world of Islam*, Çev: Seyed Ahmet Mohzebe, Tahran 1320, s. 291.

³⁰ Mohammad Haşem İsmetullahi ve Diğerleri, *Cereyan-e Porşetabe Taliban*, Tahran 1378, s. 42.

³¹ Seyit Ahmed Movassaghi, *Contemporary Islamic Movements*, s. 203-218.

³² Jafar Mahdavi, *Jame'a Shinasi Siyasi Taliban*, Kabil 1393, s. 95-101.

³³ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, C:1., İstanbul 2007, s. 386.

Haricilik düşüncesinden ilham alanlar önemli rolü olmuştur.³⁴ Dolayısıyla Hariciler, Müslüman toplumlarda fiziki olarak varlıklarını sürdürememiş olsalar da günümüzde bazı Müslüman toplumlarda Haricilerin düşünce ve eylemleri halen aktif bir şekilde devam etmektedir.

Taliban Hareketinin din anlayışının tasavvuf boyutu da vardır. Sufilik tarikatları Hintli Müslümanlar aracılığıyla Afganistan'a yayılmıştır. Tarikatlar Afganistan'da yaşayan Peştun kabileleri arasına nüfuz ederek, zamanla Peştun kabileleri arasında tasavvuf geleneksel hale gelmiştir. Peştun kabileleri arasında tasavvufun mistik ve maneviyatı kaybolmuş, hurafelerle yeni bir yapıya kavuşmuştur. Çünkü onlar arasında meleng (derviş), divane ve sihir yapan kişilere büyük saygı duyulmaktadır. Bu kişiler öldükten sonra türbeleri birer ziyaret yerleri haline dönüşmekte ve tarikatın mutasavvıfları sayılmaktadır. Melengler ve divaneler toplumda yıpranmış ve kirli kıyafetler giyerek ve ilkel kabilecilik anlayışıyla yoğrulmuş olan toplumların hoşuna giden büyü, dans, şarkı söyleme, hekimlik, falcılık ve gelecekte haber verme gibi şeyleri yapmaktadırlar. Bu nedenle halk arasında birer keramet ehli olarak kabul edilmektedir. Taliban Hareketinin din anlayışının oluşmasında melenglerin önemli olduğu görülmektedir. Taliban Hareketinin içindeki tutarsızlık, bu grubun din anlayışını tek bir tanıma indirgemeyi zorlaştırmaktadır. Bir taraftan Deoband okullarının tesiri altında olmak, diğer taraftan Vehhabilik-Selefilik merkezleriyle birlikte hareket etmek, Hint-Müslüman yorumlu bir tasavvuf anlayışına sahip olmak ve Peştun kabilelerinin kabilecilik anlayışının ön planda olmak gibi nedenlerden dolayı Taliban Hareketinin din anlayışında tutarsızlıklara ve belirsizliklere sebep olmuş ve kendi içinde karışıklığa ve tutarsızlığa yol açmıştır.³⁵

Taliban Hareketi, dini insanları korkutmak ve baskı altına almak için bir araç olarak kullanmış ve İslam dinine mensup kişilerin kendileri hakkında korkunç ve kötü bir imaj fikrinin verilmesini olanak sağlamıştır. Taliban Hareketinin din anlayışında her türlü bireysel ve toplumsal özgürlükler kısıtlanmış, din insanların algısında canavar haline getirilmiş ve din adına binlerce masum ve sivil öldürülmüştür. Taliban Hareketi, din algısını İslam dünyasının kabul edebileceği bir duruma getirmediği ve şiddetten uzak durmadığı sürece İslam anlayışının genel olarak Müslümanlar arasından yer bulması zor görünmektedir. Taliban Hareketi hem 1994-2001 hem de şimdiki icraatlarıyla İslam dinine ciddi zararlar vermiş ve İslam dininin terör ve şiddet eylemleriyle ilişkilendirilmesine neden olmuştur.

2.1. TALİBAN VE HİLAFET

İbn-i Haldun'a göre hilafet, "Dinin korunması ve dünyanın ona göre idare edilmesi için şeriat sahibi Hz. Peygamber'e vekalet etmektir." Ona göre hem dünya hem de ahiret hayatındaki menfaati kollayan ve gözetken dini merkeze alan bir siyaset sayesinde mümkündür. Ona göre din siyasetinin kuralları ve çerçevesi Allah tarafından belirlenmiştir.³⁶ Çünkü ona göre dünyevi kanunları yapanlar sadece dünyevi maslahatları dikkate almışlardır. Halbuki halife ümmetin hem dini hem de dünya işlerini düzenlemektedir. Bu bağlamda Kur'an'ın ifadesiyle "Onlar dünya hayatının sadece zahirini biliyorlar"³⁷ ayetinden hareket ederek "Şer'i ahkâmın gereği olarak, dünya ve ahiretteki halleri itibarıyla herkesi şer'i hükümlere göre sevk ve idare etmek zaruridir" sonucuna varılmıştır.³⁸ Dolayısıyla İbn-i Haldun da hilafetin İslam toplumları için zaruri ve vazgeçilmez görüşünü savunanlar arasında yer almıştır.

Nisan 1996 yılında Molla Ömer Hz. Peygamber'in hırkasını giyerek Kandahar'da bulunan hükümet binasında veya kendi deyimiyle Emaret-i İslami binasında din adamlarının (şura üyeleri) ve kabile reislerinin huzurunda ortaya çıkarak herkes ona Emir-ül Müminin olarak hitap etmiştir.³⁹ Emaret-i İslami binasında bulunanların hepsi Molla Ömer'e biat etmişlerdir. Molla Ömer Kandahar'daki müzede tutulan Hz. Peygamber'e atfedilen hırkayı giyerek sadece Afganların

³⁴ Beşir Ahmad Ensari, *Teorisi, Pratiği ve Tarihsel Arka Planıyla Taliban*, Çev: Nasiruddin Mazhari, İstanbul 2015, s. 21-24.

³⁵ Rezvani Bamyani, *Shakhes-e-haye Tafakkor-e Dini Taliban*, Hafta Name Faryad-e Ashura, S:95, 1376, s. 7.

³⁶ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, s. 420-422.

³⁷ Rum 30/7.

³⁸ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, s. 421.

³⁹ Ahmad Rashid, *Taliban, Zanan, Tejaret-i Mafya Va Proje-yi Azim Naft Dar Asya-yi Markazi*, s. 56-57.

değil, bütün Müslümanların halifesi olduğu izlenimini vermeye çalışmıştır.⁴⁰ Seçilen halifeye bu şekilde biat etmek Hz. Peygamberin vefatından sonra halife olan Hz. Ebubekir dönemini hatırlatmaktadır.

Taliban Hareketi, Molla Ömer'i halife seçme ve biat etme yöntemi, Hz. Peygamber'den sonra seçilen halifelere biat etmenin yöntem ve şeklinin veya geçmiş İslam devletlerinde uygulanan halife seçme yönteminin Ehl-i Sünnet'e uygun olduğuna inanmıştır. Emaret-i İslami binasında toplanan din adamlarının hepsi şura adıyla bilinen bir yapının üyeleriydiler. Taliban Hareketine göre şura üyeleri Müslümanların yöneticisini yani halifeyi seçme yetkisine sahiptir. Molla Ömer'e Emir-ül Müminin unvanının verilmesi, onun Peştun kabileleri arasındaki manevi anlamda saygınlığını arttırmıştır. Emir-ül Müminin unvanı Molla Ömer'in Taliban Hareketinin hem iç hem de dış politikasında kararlılık yetkisini arttırmıştır. Molla Ömer'in toplantıların çoğuna katılmaması, halk arasına çıkmaması, sadece önemli konularda görüş beyan etmesi, geleneksel ve kabilecilik anlayışından beslenen Peştunlar arasında onun keramet sahibi ve veli olduğuna dair söylentilerin yayılmasına neden olmuştur. Bu söylentiler sayesinde Molla Ömer karizmatik bir lider haline dönüşmüş ve kararlarına sorgulanmadan uyulmuştur. Aynı zamanda Molla Ömer sayesinde Taliban Hareketinin kurduğu düzen Peştun kabileleri arasında da saygıyla karşılanmıştır. Onun halife olarak ilan edilmesi, sadece Taliban Hareketi adına savaşanları değil, Müslüman ülkelerin çeşitli coğrafyalarında savaşan Arap kökenli cihatçıları da heyecanlandırmıştır. O dönemde El-Kaide çatısı altında bulunan cihatçı Araplar, hilafet meselesinden dolayı Molla Ömer'e biat etmiştir.⁴¹

Molla Ömer öldükten sonra yerine Molla Akhtar Mansur halife ilan edilmiştir. Molla Akhtar Mansur'un ölümünden sonra şuandaki dini lideri Molla Hebbetullah Ahunzade Emir-ul Müminin ilan edilmiştir.

Taliban Hareketi liderliğinin Pakistan'daki Hakkani medreselerinde din dersleri aldığı göz önünde bulundurduğunda Taliban Hareketinin hilafet anlayışı, Hindistan'daki Deoband okullarının öne sürdüğü hilafet algısıyla örtüşmektedir.⁴² Hilafete geri dönme düşüncesi Deoband okullarının, tüm köktendinci grupların dini-siyasi düşüncesinde yatmaktadır. Sind bölgesinde İslami diriliş hareketinin teorisyenlerinden Şah Veliyullah Dehlavi'nin düşüncesinden etkilenen Deoband okullarının düşüncesinde hilafete dönüş meselesi toplumun İslami değerlerle kalabilmesi için önemli bir temel teşkil etmektedir.⁴³

Taliban Hareketi, Müslümanların işlerini yönetmek ve yöneticileri olan halifeyi seçmek için bir şura kurmuştur. Onlara göre halifeyi seçmek şuranın yetkisi kapsamındadır. Çünkü şura üyeleri ülkenin seçkin din adamlarından oluşmuş ve toplumun maslahatlarını bilen kişilerdir. Şuranın liderliğini de seçilmiş halife tarafından yürütmektedir. Taliban Hareketinin kurmuş olduğu Emaret İslami Hükümetinin bakanları, bürokratları ve askeri personellerinin her zaman şurayla irtibatlı olacağını açıklamıştır. Emaret İslami Hükümetinin kabine üyeleri ve bürokratlar Kabil'de bulunurken, halife olarak ilan edilen Molla Hebbetullah Ahunzade Taliban Hareketinin kalesi olarak bilinen Kandahar'da ikamet etmektedir. Askeri personel, bürokratlar ve siyasiler bazen dini liderleriyle görüşmek ve ondan tavsiye almak için Kandahar'a gitmektedirler.⁴⁴

2.2. TALİBAN VE TEKFİR

Batı'nın İslam ülkelerine her yönüyle tesir etmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü İslam toplumlarını derinden etkilemiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Sünni Müslümanların manevi lideri olan halifeyi bünyesinde barındırmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra hilafet meselesi yaklaşık yüz yıl boyunca Sünni Müslümanların zihnini meşgul etmiştir. Bu bağlamda Müslüman düşünürler tarafından konuyla ilgili kitaplar yazılmış ve

⁴⁰ Jafar Mahdavi, *Jame'a Shinasi Siyasi Taliban*, Kabil 1393, s. 120.

⁴¹ Jafar Mahdavi, *Jame'a Shinasi Siyasi Taliban*, s. 120-121.

⁴² Ahmad Rashid, *Taliban, Zanan, Tejaret-i Mafya Va Proje-yi Azim Naft Dar Asya-yi Markazi*, s. 188-192.

⁴³ Şah Veliyullah Hendi, *Hojajullah el- Baleghah*, C:2., Mısır 1294, s. 137-138.

⁴⁴ Hasht-e Sobh, *Rahberi Taliban ba Serparast-e Vaziran-e Defa va Dakhel-e Didar Kard*, www.8am.media, Erişim Tarihi: 15.10.23.

İslam dünyasında çeşitli siyasi gruplar ve partiler kurulmuştur. Müslüman düşünürler, İslam ülkelerinin kurtuluşu için Selefe dönmeleri gerektiğine belirtmişlerdir. Selef-i Salihî'ne dönüş hareketleri ilk olarak Mısır'da Seyit Cemaleddin Afgani, Muhammed Abdu, Abdurrahman Kevakebi ve Reşit Rıza gibi düşünürler tarafından başlatılmıştır. Ancak dönüş hareketleri Vehhabilik tarafından İbn-i Teymiyye'nin görüşleri çerçevesinde kullanılmıştır. Böylece İbn-i Teymiyye'nin görüşleri Selefi görüşleri adı altında yayılmaya çalışılmıştır. İslam dünyasında çeşitli isimler altında ortaya çıkan gruplar veya örgütler, hilafetin yeniden canlandırılması veya İslam şeriatı çerçevesinde bir devletin kurulması tezini savunmaya başlamışlardır. Hatta bunlar cihat fetvası vererek Müslümanların bir kısmını tekfir etmişlerdir.⁴⁵

Şüphesiz ki İslam dünyasında eylemleriyle adından söz ettiren Cihatçı Selefilerin fikir babası İbn-i Teymiyye'dir. Selefi anlayışına göre dini içtihatla akıl ve mantık öğelerine ihtiyaç yoktur. Selefiler, İslam'da ortaya çıkan her türlü akli ve kelami akıma karşı çıkmışlardır.⁴⁶ Kur'an ve Hadislerin zahiri manalarının gerçek mana olduğuna inanmışlardır. Selefilere göre sahabe ve tabi'lerden bize ulaşan şekliyle İslam inancı, en doğru inançtır.⁴⁷ Onlara göre 4 mezhep imamına bağlılık geçersiz olduğu gibi fetva ve içtihatlarına da gerek yoktur. Dolayısıyla İbn-i Teymiyye'nin yolunu izleyen Osama Bin Ladin ve Zarkavi kendilerini müçtehit ilan ederek muhaliflerini tekfir etmişlerdir. Onların verdiği fetvalar köktenci örgütler için geçerlilik kazanmıştır.⁴⁸ Bu bağlamda

Taliban Hareketi verdiği fetvalarla bazı Müslümanları tekfir etmiş ve onlara karşı savaşmayı cihat olarak nitelendirmiştir. Taliban Hareketi 1994-2001 yılları arasında ülkede yaşayan gayrimüslimleri Müslüman olmadığı gerekçesiyle ölüme mahkum etmiştir. Öte yandan çeşitli suçlamalarla muhaliflerini de öldürmüştür. Örneğin 1997-1998'de Mezar-i Şerif, Bamyân, Meymene ve Kunduz şehirlerinde binlerce sivil bir fetvayla katletmiştir.⁴⁹

2.3. TALİBAN VE CİHAT

İslam kelimesi barış anlamına gelen selam kelimesiyle aynı kökten türetilmiştir. Bu anlamda İslam barış dini olması gerekmektedir. Ancak "Barış bir hedef olsa bile, ona götüren yollar hakkında değişik görüşler bulunmaktadır." İslam'da "Barış kavramının İslam'daki Tanrı kavramının kabulü koşuluna bağlandığı" algısıyla karşı karşıyayız. Bu anlamda Müslümanlar dışındaki diğer toplumlar için "Bu kabulün bir kutsal savaş (cihat) yoluyla zorlanacağı anlamına gelmekte ve günümüzde de devamlılığı sağlanmaktadır." Bu nedenle Müslümanların inandığı cihat eylemi taassup, zulüm ve hoşgörüsüzlük kavramlarıyla özdeşleştirilmiştir. Halbuki cihat kavramı sadece savaşla ilgili değildir. Arapçada harp, kifah ve mukatala gibi kelimeler savaş anlamındadır. Dolayısıyla Tanrı yolunda olmak ve bu yolda ilerlemek için gösterilen her çaba ve fedakarlık cihat kavramına girmiştir. İlk Müslüman tüccarlar yeni din olan İslam'ı Afrika ve Asya'da silah kullanmadan yaymayı başarmışlardır. İslam dininin kuruluş aşamasını geçtikten sonra diğer din mensuplarına vergilerini ödemek şartıyla dini inançlarını özgürce yaşamalarına izin verilmiştir. Bu bağlamda "Cihat hem dini yaymak hem de bir imparatorluğu oluşturmak için bir yöntem" olarak ortaya çıkmıştır. Cihat kavramına kısaca göz attıktan sonra İslam'a göre cihat, dinin temel taşlarından biri olduğu kadar aynı zamanda ahlaki bir değerdir. Cihat genel olarak olumlu eylemlerin bütünüdür. İslam'a göre büyük (nefisle cihat) ve küçük (kafirlerle cihat) cihat ikiye ayrılmıştır. Bir başka açıdan bakıldığında ise saldırı ve savunma olmak üzere iki cihat anlayışı ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Genel olarak bütün Müslümanların zihin dünyasında cihat kavramı vardır. Ancak Müslüman ülkelerin işgale uğramasıyla cihadın farz olduğu düşüncesi baskın hale gelmiştir. Bu tür cihada savunma cihadı denilmiştir.⁵¹ Din adamlarının çoğunluğuna göre Hz.

⁴⁵ Mahdi Fermaniyan, *Chisti va Charayi Shekl Giri Jerayan-haye Takfiri*, Saqeb Der., Yıl:4, S:20, İran 1393, s. 5-11.

⁴⁶ Mohammad Said Ramazan Albaluti, *Selefiyye Bet'ate Mezhep*, Çev: Huseyin Saberi, Mashhad 1375, s. 175.

⁴⁷ Davud Aqayi ve Demiri, Mohammad Reza, *Barrasi Naqshe Bonyadgarayi İslami Dar Asya-ye Markazi*, Faslnameyi Tahqiqat-e siyasi Beynulumelali Der., Yıl:6, S:18, İran 1393, s. 6.

⁴⁸ Mahdi Fermaniyan, *Chisti va Charayi Shekl Giri Jerayan-haye Takfiri*, Saqeb Der., Yıl:4, S:20, İran 1393, s. 6-7; Mohammad Abdussalam Faraj, *El- Ferizat-ul Ghaibeh*, Mısır 1981, s. 21.

⁴⁹ HRW, *Afghanistan: The Massacre in Mazar-i Sharif*, www.hrw.org/legacy/reports98/afghan/Afrep00.htm, Erişim tarihi: 15.10.2023.

⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, 2/190-192

⁵¹ Ingmar Karlsson, *Din, Terör ve Hoşgörü*, Çev: Turhan Kayaoğlu, İstanbul 2005, s. 164-171.

Peygamber ve 4 halifeden sonra saldırı amaçlı cihat geçerliliğini yitirmiştir. Ancak savunma cihadı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.⁵²

Günümüzde cihat kavramı Selefi-Vehhabi çizgisinde İslami köktendinciliğin bir ideolojisi haline gelmiştir. Bu yapılar şiddet eylemlerini meşru gören aynı zamanda Tekfirci Selefiler ya da Cihatçı Selefiyye olarak da nitelendirilmiştir.⁵³

20. yüzyılın sonlarına doğru Afganistan'daki İslami gruplar, Çeçenistan ve Keşmir'de faaliyet gösteren ayrılıkçı hareketler, el-Kaide ve Taliban gibi örgütler cihat kelimesini oldukça sık kullanmaya başlamıştır. Bu grupların cihat kavramını eylemlerini meşrulaştırmak ve takipçilerini motive etmek için kullandığını söylemek mümkündür. Taliban Hareketi ve el-Kaide gibi örgütler cihadın tüm Müslümanların görevi olduğunu ileri sürmüştür. Onların anlayışına göre cihat, kafir devletlerle iş birliği yapan Müslüman yöneticilere karşı silahlı bir mücadeledir.⁵⁴

Taliban Hareketinin anlayışına göre gerçek İslam'ı temsil eden kendileridir. Bu nedenle Taliban Hareketine karşı çıkan bir kimse Müslüman olsa bile onunla savaşmak ve onu öldürmek caiz kabul edilmektedir. Dolayısıyla onların anlayışındaki cihat, öldürmekle eşdeğerdir. Bu bağlamda İslam'da cihadın hükmü tüm Müslümanlar için farz olduğu gibi, Taliban Hareketine karşı çıkan ve onunla savaşan gruplara karşı da cihat yapmanın farz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu anlayıştan dolayı kendilerine karşı çıkan her grup veya kişi, İslam'a karşı olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Hatta sivillerin öldürülmesi cihat çerçevesinde değerlendirilmiştir. Örneğin 1998 yılında Mezar-i Şerif'te sivillere yönelik fetva verilmiş ve binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur. Aynı yılda binlerce genç kız kaçırılarak birbirlerine hediye edilmiştir. Çünkü esir aldığı genç kızların cariyeye olması, İslam hukukundaki cariyenin hükmü ise savaş ganimeti olmasıdır.⁵⁵ Taliban Hareketi adına savaşan grupların elde ettiği ganimetlerin toplanması için birbirleriyle yarışmıştır. Böylece Taliban Hareketinin tüm eylemlerinin İslam adına yapıldığı algısı, savaşçıları ve taraftarları arasında güçlü bir şekilde aktarılmış ve takdirle görmüştür.

Bu bağlamda Taliban Hareketinin eylemlerine bakıldığında bunların cihatla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Kur'an'a ve Hadiselere bakıldığında Müslümanlar, "Savaşa çıkarken şiddetten uzak durmaları emredilmiş, kadınların, yaşlıların, çocukların vb. öldürülmemeleri ultimatolara olarak verilmiştir."⁵⁶ Dolayısıyla İslam hukukunda "Amacın meşru olması kadar, o amaca ulaşmak için takip edilen yolun da meşru olması temel bir kural" olarak kabul edilmiştir. Müslümanların onur ve haysiyetini koruyan savaşlar meşru kabul edilmiştir. Kur'an, Müslümanları bu durumlarda savaşmaya teşvik ettiği ve savaşın nasıl yapılması gerektiğini de açıklamıştır.⁵⁷ Ancak Taliban Hareketi Kur'an ve Hadislerin ısrarla vurguladığı değerleri yok saymıştır.

2.4. TALİBAN VE İNTİHAR SALDIRISI

İntihar kişinin planlı olarak kendini öldürmesidir.⁵⁸ İntihar saldırısı ise kişinin inandığı şeyler uğruna, düşman olarak algıladığı kişilere zarar vermek için kendini öldürmesidir. Bu İntihar türünde "Gönüllü olarak erkek ya da kadın, başkalarına saldırmak, onları öldürmek ya da sakat bırakmak gayesiyle, bedenini patlayıcı ya da patlayıcı materyaller."⁵⁹ taşıyarak intihar eden kişi bir plan çerçevesinde hedef kitleyi ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.⁶⁰ İntihar saldırıları kendini öldürmekten farklıdır. Kendini öldürme eylemi, yaşamayı umursamayan umutsuz bir

⁵² Yaşar Yiğit, *Din, Anarşi ve Terör*, DİBY, Ankara 2008, s. 36.

⁵³ Mehmet Ali Büyükkara, *11 Eylül'le Derinleşen ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihatçı Selefiyye*, Dini Araştırmalar Der., C:7., S:20, Ankara 2004, s. 208.

⁵⁴ Mahdi Abbaszade, *Bonyadgarayi İslami ve Khoshonet Ba Negahi Bar Al-Qaede*, Fas name-yi Siyaset Der., S:4, Tahran 1388, s. 19.

⁵⁵ Abdullah Mohammadi, *Taliban Hareketinin Zihin Kodları*, s. 73.

⁵⁶ Yaşar Yiğit, *Din, Anarşi ve Terör*, DİBY, Ankara 2008, s. 37.

⁵⁷ Yaşar Yiğit, *Din, Anarşi ve Terör*, s. 36-37.

⁵⁸ Diğdem M. Siyez, *Ergenlik Döneminde İntihar Girişimleri: Bir Gözden Geçirme*, Kastamonu Eğitim Der., Ekim 2006, s. 413.

⁵⁹ Halil Aydınalp, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*, Birleşik Yay., Ankara 2011, s. 194.

⁶⁰ Murat Yahşi, *Terör Örgütlerinde İntihar Bombacısı Kişiliği ve Etkinliği*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara 2015, s. 39.

insanın kendi yaşamını sonlandırma eylemidir.⁶¹ Veya kişinin hayatındaki sıkıntılar ve travmatik olaylardan başka bir çıkış yolu bulamayınca, kişinin kendi hayatına son verme eylemidir. Ancak intihar saldırısında kişi bir değer uğruna kendini öldürmektir. “Buradaki ölüme ölüme eylemi geleneksel savaşlardan veya bir kısım terör eylemlerinden farklıdır. Görevinin başarıyla tamamlanması için kişinin kendini feda etmesi şarttır. Çünkü intihar saldırısında eylemcinin ana hedefi şehit olmaktır.”⁶² Bu anlamda intihar saldırısı veya eylemcisi mutlu şehit kavramıyla tanımlanmıştır.⁶³

İslam’da kendini öldürme eylemi affedilmeyen bir günah olarak tanımlanmıştır.⁶⁴ Ancak Taliban Hareketinin anlayışına göre intihar eylemi İslami ve meşrudur. Onlara göre bu yolda ölenlerin hepsi şehittir. 2021 yılında gelmesinin ardından mevcut içişleri bakanı Seracuddin Hakkani, Kabil’de intihar saldırılarında ölenlerin aileleriyle bir toplantı düzenlemiş ve intihar edenleri gerçek şehitler olarak tanımlayarak ailelerine teşekkür etmiştir. Taliban Hareketinin askeri teşkilatında da bir intihar birimi bulunmaktadır. Onlara göre örgütün bünyesinde iki binin üzerinde intihar eylemcisi mevcuttur.⁶⁵

2.5. TALİBAN VE SAKAL BIRAKMA

Taliban Hareketi erkeklere yönelik şeriat adı altında bazı kurallar uygulamaya çalışmıştır. 1994-2001 yılları arasında kontrol ettiği bölgelerde erkeklerin bir karışa kadar sakal bırakması zorunlu kılınmıştır. Çünkü sakal bırakmak bir Müslümanın dindar olup olmamasıyla ilgilidir. Emr-i bil maruf ve nehyi anil münker bakanlığına bağlı sakal polisleri tarafından kişilerin sakalları ölçülmüş ve sakalları bir karıştan kısa olanlar kırbaçla cezalandırılmıştır. Sakal sorunu Taliban Hareketinin kontrol ettiği bölgeler dışındaki insanların hayatlarını da değiştirmiştir. Pakistan’da mülteci olarak yaşayan Afganlar bile sakal bırakmaya başlamıştır.⁶⁶ Ancak 2021 yılında sakalla ilgili tutumu değişmiş sakalın yalnızca devlet dairelerinde çalışanlar için geçerli olduğu kabul edilmiştir. 1994-2001 yılları arasında emr-i bil maruf ve nehyi anil münker bakanlığın bünyesinde kurulan sakal polisi bu dönemde kaldırılmıştır

2.6. TALİBAN VE NAMAZ KILMA

1994-2001 yılları arasındaki bir diğer kural da erkeklerin camiye götürüp namaz kıldırılmaya zorlanmasıydı. Mazeretsiz olarak namaza gelmeyen biri, emr-i bil maruf ve nehyi anil münker memurları tarafından cezalandırılmıştır. Memurlar namaz vakitlerinde şehrin sokaklarında dolaşarak dışarıda bulunanları kırbaçlamıştır. Aynı zamanda cami imamlarına namaza gelmeyenleri cezalandırma yetkisi de vermiştir. Mahalle sakinlerini kontrol altına almak için cami imamlarını kullanmıştır.

O dönemde erkeklerin sarık sarması emredilmiştir. Dini lideri Molla Ömer, erkeklerin sakal bırakması ve başlarına sarık sarması gerektiğini belirterek Hz. Peygamber’in sünnetinin Müslüman bir toplum için gerekli olduğunu söylemiştir. Bu nedenle devlet dairelerin çalışan tüm memurların işe uzun sakallı ve sarıklı gelmelerini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca erkeklerin geleneksel kıyafet giymesi mecburi olmuştur. Erkeklerin takım elbise veya pantolon giymesini kâfirlik göstergesi olduğu gerekçesiyle yasaklamıştır.⁶⁷ Ancak Taliban Hareketi 2021 yılında yeniden ülke yönetiminde söz sahibi olduğunda bu tür uygulamaları yürürlüğe koymamış sadece tavsiye niteliğinde olmuştur.

⁶¹ Emile Durkheim, *İntihar*, İstanbul 2002, s. 24; İhsan Yeğenoğlu, “*İntiharın Anlamı, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar*”, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Aydın 2015, s. 1.

⁶² Murat Yahşi, *Terör Örgütlerinde İntihar Bombacısı Kişiliği ve Etkinliği*, s. 41.

⁶³ Halil Aydınalp, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*, s. 193.

⁶⁴ Nisa/29

⁶⁵ BBC, *Didar-e Vazir-e Dakhele-yi Taliban Ba Khanavadaha-yi Mohajemin-e Entehari*, www.bbc.co.uk/persian, Erşim tarihi: 20.10.2023.

⁶⁶ Mohammad Haşem İsmetullahi, *Cereyan-e Porşetabe Taliban*, Tahran 1378, s. 52-54.

⁶⁷ Mohammad Haşem İsmetullahi, *Cereyan-e Porşetabe Taliban*, s. 157-162.

SONUÇ

Taliban Hareketinin din algısının kriterleri açık olmamakla birlikte genel olarak Vehhabilik düşüncesi, Deoband okullarının öğretileri ve kabilecilik anlayışından beslendiği ifade edilebilir. Suudi Arabistan'ın resmi ideolojisi olan Vehhabiliğin öğretisi ve düşünceleri cihat döneminde mücahit grupları da etkilemiştir. Ancak Deoband okullarının tasavvuf formundaki İslam öğretisi ve anlayışı çok eskilere dayanmaktadır. Pakistan Devleti ortaya çıkmasından önce Hintli Müslümanların Cemaat-i İslami adı verilen, haklarını savunan bir yapı etrafında birleşip mücadele ettikleri bilinmektedir. Söz konusu hareketin liderleri, faaliyetlerinin merkezini Afganistan'a taşımış ve Peştun kabilelerinin yaşadığı büyük şehirlerde medreseler açarak, kendi ideolojileri doğrultusunda talebe yetiştirmişlerdir. Dini medreselerde okuyan talebelerin 1989 yılında Sovyetler Birliği ordusuna karşı yapılan savaşta aktif oldukları görülmektedir. Deoband İslam anlayışı bu talebeler aracılığıyla Peştun kabileciliği etrafında farklı bir form almış ve günümüzdeki Taliban Hareketinde anlam bulmuştur. Bu bağlamda Taliban Hareketinin din anlayışı, İslam dünyasında zuhur eden çeşitli akımlardan etkilenmiş olsa da Peştun kabilelerinin örf ve adetleri olan Peştunvaliden büyük ölçüde etkilenmiştir. Taliban Hareketi için Peştunvali yasası İslam şeriatından önce gelmektedir. Yani Taliban Hareketi Peştunvali'ye göre İslam şeriatını düzenlemeye çalışmıştır.

Suudi Arabistan ve Körfez Arap ülkeleri Taliban Hareketini hem mali hem de siyasi anlamda destek vermişlerdir. Çünkü bunlar hiçbir zaman İran'ın bölgede güçlenmesini istememiştir. İran'ın güç kazanmasını engellemek amacıyla bölgedeki İran karşıtı örgütlere destek vermiş ve vermeye devam edecek gibi görünmektedir.

Afganistan'da kabilecilik anlayışının hakim olması din adına ortaya çıkan hareketlerin işini kolaylaştırmıştır. Taliban Hareketi Peştun gençlerine cennet, para, güç ve İslam Halifeliği vaat etmiştir. Öte yandan Afganistan'da rüşvet, adaletsizlik ve haksızlık gibi nedenlerle yoksul gençlerin Taliban Hareketine katılımı meşrulaştırılmıştır.

Taliban Hareketi, Peştun kabileciliği etrafında kümelenen, Kur'an ve Hadislerin zahiri ve kuru manaları etrafında şekillenen kendi din anlayışı geliştirmiştir. Taliban Hareketi din motifli bir hareket olduğu kadar Peştun eksenli siyasi bir harekettir.

Her ne kadar Taliban Hareketi bu dönemde insanların özel hayatlarına müdahale etmese de sakal bırakmayı, sarık sarmayı ve kadınların giydiği çarşaf olan burka giymeyi zorunlu kılmaya da kişilerin bu kurallara göre hayatlarını düzenlemeye yönelik baskı yapılmıştır. Çünkü onlara göre bu işaretler Müslümanlığın göstergeleridir.

İslami hareketlerin en önemli ortak özelliklerinden biri sosyo-kültürel alanda Batı medeniyetinin getirdiği öğelere karşı olmalarıdır. Ancak din motifli hareketler arasında İhvan Hareketi (Müslüman Kardeşler Hareketi), Batı medeniyetinin olumsuz yönlerini eleştirmiş ancak olumlu taraflarını kabul etmiştir. Taliban Hareketi köktenci bir grup olarak Batı medeniyetinin sosyo-kültürel, bilim ve teknolojiye başardığı her şeyi reddetmiştir. Bundan dolayı 2021 yılından itibaren dini medreselerin sayısını artırırken, modern eğitim kurumlarını da kapatma yönünde harekete geçmiştir.

Taliban Hareketi ülkenin büyük şehirlerini ele geçirerek 15 Ağustos 2021'de Kabil'in kapılarına dayanmıştır. Dönemin cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeyi terk etmesiyle birlikte Taliban Hareketi savaşçıları şehrin kontrolünü ele almıştır. Taliban Hareketi yetkilileri genel bir af çıkarmasına rağmen halk, geçmişte yaşanan terör eylemleri nedeniyle korku içinde ülkeden kaçmaya çalışmıştır. Çünkü Taliban Hareketinin gerçekleştirdiği terör eylemleri nedeniyle binlerce sivilin katledildiği olaylar Afganların hafızasında canlılığını korumuştur. Ancak Taliban Hareketi ilk dönemdeki sert tavrını yumuşatmış olsa da kadınların çalışması, kızların okula gitmesi ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi konular hala çözülmemiştir. Bu kez sivillere ve önceki hükümette çalışanlara dokunulmamış hatta yurt dışına giden siyasetçilerin, üniversite hocalarının ve Afgan bilim adamlarının yurda dönüşünü sağlamak amacıyla bir komisyon kurulmuştur.

Taliban Hareketinin eylemleriyle kendisini örgütsel bir yapıdan devlete dönüştürmeye çalıştığı görülmektedir. Dünya ülkeleri Taliban Hareketinin kurduğu hükümeti henüz tanımamıştır. Ancak Afganistan'a komşu ülkelerindeki Afganistan büyükelçiliklerini Taliban Hükümetine devretmiştir. Afganistan'ın komşu ülkelerle ticari ilişkileri devam etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Taliban Hareketinin kurduğu Emaret-i İslami Hükümeti tüm ülkeler tarafından tanınma yolunda ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

- ABBASZADE Mahdi, *Bonyadgarayi İslami ve Khoshonet Ba Negahi Bar Al-Qaede*, Fas name-yi Siyaset Dergisi, S:4, Tahran 1388.
- AHMAD Aziz, *Tarkh-e Tafakkor-e İslami Dar Hend*, Çev:Naqi Lotfi, Tahran 1367.
- AHMADİ Hamid, “*Taliban, Rishe-ha, Elal-e Zohur va Avamel-e Roshd*”, Etelaat-e Siyasi-İktisadi Der., S:131-132, Yıl: 11, Tahran 1377.
- ALBALUTİ Mohammad Said Ramazan, *Selefiyye Bet’ate Mezheb*, Çev: Huseyin Saberi, Mashhad 1375.
- AQAYİ Davud ve Demiri, Mohammad Reza, *Barrasi Naqshe Bonyadgarayi İslami Dar Asya-ye Markazi*, Fasnameyi Tahqiqat-e siyasi Beynulfelali Dergisi, Yıl:6, S:18, İran 1393.
- AREFİ Mohammad Akram, Mabani Mazhabi va Qavmi Taliban, Ulum-e Siyasi Dergisi, S:4, İran-Qom 1378.
- AYDINALP Halil, *İntihar Eylemleri Ekseninde Din ve Terör*, Birleşik Yay., Ankara 2011.
- BAMYANİ Rezvani, *Shakhese-haye Tafakkor-e Dini Taliban*, Hafta Name Faryad-e Ashura, S:95, 1376.
- BOİSARD Marcel, *İslam ve Jahan-e Emruz*, Çev: Masud Mohammadi, Tahran 1369.
- BÜYÜKKARA Mehmet Ali, *11 Eylül’le Derinleşen ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihatçı Selefiyye*, Dini Araştırmalar Der., C:7., S:20, Ankara 2004.
- BÜYÜKKARA Mehmet Ali, *Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul 2013.
- DEKMIJIAN Hrair, *Conbeşhaye İslami Dar Cahan-e Arab*, Çev: Hamid Hamidi, Tahran 1366.
- DURKHEİM Emile, *İntihar*, İstanbul 2002.
- ENSARİ Ahmed Beşir, *Teorisi, Pratiği ve Tarihsel Arka Planıyla Taliban*, Çev: Nasiruddin Mazhari, İstanbul 2015.
- FARAJ Mohammad Abdussalam, *El- Ferizat-ul Ghaibeh*, Mısır 1981.
- FERMANİYAN Mahdi, *Chisti va Charayi Shekl Giri Jereyan-haye Takfiri*, Saqeb Dergisi, Yıl:4, S:20, İran 1393.
- HAFTA NAME Payame İstiklal, S:7, Tahran 1376.
- HALEBİ Ali Asghar, *Tarikh-e Nehzat haye Dini-siyasi Maaser*, Tahran 1390.
- HALLİDAY Fred, *Arabistan Bi Salatin*, Çev: Bahram Afrasiyabi, Tahran 1360.
- HAQJO Miragha, “*Naqsh-e Amrika Dar Tadavum-e Bohran-e Afganistan*”, Mahname-yi Amin Der., S:4, İran 1377.
- HENDİ Şah Veliyullah, *Hojajullah el- Baleghah*, C:2., Mısır 1294.
- İBN-i Haldun, *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, C:1., İstanbul 2007.
- İSMETULLAHİ Mohammad Haşem, *Cereyan-e Porşetabe Taliban*, Tahran 1378.
- KARLSSON Ingmar, *Din, Terör ve Hoşgörü*, Çev: Turhan Kayaoğlu, İstanbul 2005.
- MAHDAVİ Jafar, *Jame’a Shinasi Siyasi Taliban*, Kabil 1393.
- MAJİDİ Abdulmajid, “*Zeminehaye Ejtemai Bonyadgarayi İslami*”, Jerfa Der., Yıl: 2., S: 4., İran 1386.
- MARSDEN Peter, *Taliban, Jang, Mazhab va Nazm-e Novin Dar Afganistan*, Çev: Kazem Firuzmend, Tahran 1379.
- MİLİ, William, *Afganistan Taleban ve Siyasetha-ye Jahani*, Çev: Abdu Gaffar Mohakkek, Tahran 1373.

- MOHAMMADI Abdullah, *Taliban Hareketinin Zihin Kodları*, Erzurum 2016.
- MOJDE Vahid, *Afganistan Va Panç Sal Solteyi Taliban*, Tahran 1381.
- MOVASSAGHI Seyit Ahmed, *Contemporary Islamic Movements*, Tahran 1393.
- PAHLAVAN, Jengiz, *Afghanistan, Asr-e Mojahedin va Barameden-e Taliban*, Tahran 1377.
- RASHİD Ahmad, *Taliban, İslam, Naft va Baziha-ye Bozorg-e Jadid*, Çev: Asadullah Shafayi, Tahran 1379.
- RASHİD Ahmad, *Taliban, Zanan, Tejaret-i Mafya Va Proje-yi Azim Naft Dar Asya-yi Markazi*, Çev: Najle Khandeq, Tahran 1382.
- SİYEZ Diğdem M., *Ergenlik Döneminde İntihar Girişimleri: Bir Gözden Geçirme*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Ekim 2006.
- STODDARD Lothrop, *The new world of Islam*, Çev: Seyed Ahmet Mohzeb, Tahran 1320.
- YAHŞİ Murat, *Terör Örgütlerinde İntihar Bombacısı Kişiliği ve Etkinliği*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara 2015.
- YEĞENOĞLU İhsan, *İntiharın Anlamı, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar*, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Aydın 2015.
- YİĞİT Yaşar, *Din, Anarşi ve Terör*, DİBY, Ankara 2008.
- ZAHEDANI Seyed Said, *Jonbesh Haya Bonyadgarayi İslami*, Qarb Shenasi Bonyadi Dergisi, Yıl: 3, S:2, 1391.

İnternet

- BBC, *Didar-e Vazir-e Dakhele-yi Taliban Ba Khanavadaha-yi Mohajemin-e Entehari*, Erşim, www.bbc.co.uk/persian, tarihi: 20.10.2023.
- BBC, *Mijanjegari-ye Seracuddin Hakkani Mijan Dovlet ve Taliban-Pakistani*, www.bbc.co.uk/persian, Erişim Tarihi: 20.10.2023.
- Hasht-e Sobh, *Rahberi Taliban ba Serparast-e Vaziran-e Defa va Dakhel-e Didar Kard*, www.8am.media, Erişim Tarihi: 15.10.23.
- HRW, *Afghanistan: The Massacre in Mazar-i Sharif*, www.hrw.org/legacy/reports98/afghan/Afrepor0.htm, Erişim tarihi: 15.10.2023.

STRUCTURED ABSTRACT

Although the criteria of the Taliban Movement's perception of religion are not clear, it can be stated that it is generally nourished by the thought of Wahhabism, the teachings of Deoband schools and the understanding of tribalism. The teachings and thoughts of Wahhabism, the official ideology of Saudi Arabia, also influenced the Mujahideen groups during the jihad period. However, the teaching and understanding of Islam in the form of Sufism of Deoband schools dates back to old times. It is known that before the emergence of the State of Pakistan, Indian Muslims united and fought around a structure that defended their rights, called Jamaat-i Islami. The leaders of the movement in question moved the center of their activities to Afghanistan and opened madrasahs in the big cities where Pashtun tribes lived and trained students in line with their own ideology. It is seen that students studying in religious madrasahs were active in the war against the Soviet Union army in 1989. The Deoband understanding of Islam took a different form around Pashtun tribalism through these students and found meaning in today's Taliban Movement. In this context, although the Taliban Movement's understanding of religion has been influenced by various movements that emerged in the Islamic world, it has been greatly influenced by Pashtunwali, the customs and traditions of Pashtun tribes. Saudi Arabia and the Gulf Arab countries supported the Taliban Movement both financially and politically. Because they never wanted Iran to become stronger in the region. It seems that it has supported and will continue to support anti-Iran organizations in the region in order to prevent Iran from gaining power. The dominance of tribalism in Afghanistan has made it easier for the movements that emerge in the name of religion. The Taliban Movement promised Pashtun youth heaven, money, power and the Islamic Caliphate. On the other hand, in Afghanistan, the participation of poor young people in the Taliban Movement has been legitimized due to reasons such as bribery, injustice and unfairness. The Taliban Movement captured the major cities of the country and arrived at the gates of Kabul on August 15, 2021. After the then president Ashraf Ghani left the country, Taliban Movement fighters took control of the city. Although the Taliban Movement authorities issued a general amnesty, the people tried to flee the country in fear due to past terrorist acts. Because the events in which thousands of civilians were murdered due to the terrorist acts carried out by the Taliban Movement have remained vitality in the memories of Afghans. It is seen that the Taliban Movement is trying to transform itself from an organizational structure into a state through its actions. Countries around the world have not yet recognized the government established by the Taliban Movement. However, it transferred the Afghan embassies in neighboring countries to the Taliban Government. Afghanistan's commercial relations with neighboring countries continue. It seems that the Emarat-e-Islami Government established by the Taliban Movement is on the way to be recognized by all countries.